

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Mensenrechten en staatsveiligheid: verenigbare grootheden? : Opschorting en beperking van mensenrechtenbescherming

Loof, J.P.

Citation

Loof, J. P. (2005, November 10). *Mensenrechten en staatsveiligheid: verenigbare grootheden? : Opschorting en beperking van mensenrechtenbescherming*. Wolf Legal Publishers, Nijmegen. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4467>

Version: Corrected Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4467>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Inhoudsopgave

LIJST VAN AFKORTINGEN	XV
1 INLEIDING: STAATSVEILIGHEID, STAATSNOODRECHT EN BESCHERMING VAN MENSENRECHTEN	1
1.1 Probleemschets en onderzoeksvragen	1
1.1.1 Spanning tussen mensenrechten en staatsveiligheid	1
1.1.2 Grenzen aan en controle op het overheidsoptreden ter bescherming van de staatsveiligheid	5
1.2 Opzet	10
1.3 Maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie	13
DEEL I: AFWIJKING VAN HET NORMALE RECHTSSTELSEL VANWEGE BUITENGEWONE OMSTANDIGHEDEN: THEORETISCH, HISTORISCH EN ALGEMEEN VOLKENRECHTELIJK PERSPECTIEF	17
2 STAATSNOODRECHT: THEORIE EN GESCHIEDENIS	19
2.1 Staatsnoodrecht en uitzonderingstoestand: nadere begripsbepaling	19
2.1.1 Noodrecht en noodtoestand; algemeen	19
2.1.2 Staatsnoodrecht	22
2.1.3 Objectief en subjectief staatsnoodrecht	24
2.1.4 Uitzonderingstoestand	26
2.2 Staatsnoodrecht: kenmerken en noodsituaties	27
2.2.1 Kenmerken	27
2.2.2 Noodsituaties	34
2.3 Staatsnoodrecht: geschiedkundige ontwikkeling tot aan de Eerste Wereldoorlog	34
2.3.1 Staatsbegrip en staatsidee	34
2.3.2 Klassieke oudheid	35
2.3.3 Hernieuwd constitutionalisme na Middeleeuwen en Renaissance; Britse oproerwetgeving	40
2.3.4 Frankrijk: de bakermat van de staat van beleg	46
2.3.5 Verdere verspreiding van staatsnoodrecht in het negentiende-eeuwse Europa: Nederland en Duitsland	49
2.3.6 Uitzonderingen: bijvoorbeeld België	53
2.3.7 Slotopmerkingen	54
2.4 Staatsnoodrecht: ontwikkelingen in de twintigste eeuw	55

2.4.1	De Eerste Wereldoorlog, het interbellum en de Tweede Wereldoorlog	56
2.4.2	Het huidige (objectieve) staatsnoodrecht in Nederland: een benopte schets	68
2.4.3	Slotopmerkingen	75
2.5	Staatsnoodrecht: rechtvaardiging en bestrijding	76
2.5.1	Inleiding	76
2.5.2	Oppereigendom van de vorst; dominium eminens	77
2.5.3	Ius Eminens; groei naar een algemeen staatsnoodrecht	79
2.5.4	Natuurrecht	80
2.5.5	Volksoevereiniteit, rechtspositivisme en geslotenheid van het rechtssysteem	82
2.5.6	Rechtssoevereiniteit	83
2.5.7	Waarde van de staat als politiek instituut	86
2.5.8	Verzetsrecht	95
2.5.9	Democratieopvatting	101
2.5.10	Naar een conclusie: staatsdoel en algemeen belang	103
2.6	Staatsnoodrecht: uitgangspunten	108
3	OPSCHORTING VAN VERDRAGSVERPLICHTINGEN IN HET ALGEMENE VOLKENRECHT	113
3.1	Afwijken van volkenrechtelijke verplichtingen in het algemeen: inleiding	113
3.2	Hoofregel: verdragstrouw	114
3.3	Beëindiging of opschorting van verdragsverplichtingen in het gecodificeerde verdragenrecht	115
3.4	Beëindiging of opschorting van verdragsverplichtingen in het volkenrechtelijk gewoonterecht	124
3.5	Verhouding algemeen volkenrecht – mensenrechtenverdragen	134
3.5.1	Het specifieke karakter verdragsverplichtingen onder de mensenrechtenverdragen	134
3.5.1.1	Niet-wederkerigheid	134
3.5.1.2	Verplichtingen <i>erga omnes</i>	137
3.5.1.3	Opvatting toezichthoudende organen	141
3.5.1.4	Recapitulatie: niet-wederkerigheid op twee niveaus	145
3.5.2	Self-contained regimes	154
3.5.3	Wel of geen speciale opschortingsbepaling	160
3.6	Conclusies en slotopmerkingen	170
DEEL II	BEGRENZING EN BEPERKING VAN MENSENRECHTEN EN HET BELANG VAN DE STAATSEVEILIGHEID	175
4	KARAKTER EN BEGRENZING VAN DE VERPLICHTINGEN VOORTVLOEIEND UIT DE MENSENRECHTENVERDRAGEN	177
4.1	Inleiding	177
4.2	Het karakter van de verplichtingen voortvloeiend uit de mensenrechtenverdragen	177

4.3	Redenen voor begrenzing en beperking van mensenrechten: de noodzaak van een 'balans'	188
4.4	Methoden ter begrenzing en beperking van mensenrechten	191
4.5	Grenzen aan de inhoud of reikwijdte van een bepaald recht: formulering en interpretatieclausules	192
4.6	Algemene beperkingsclausules	195
4.7	Bijzondere beperkingsclausules en de toetsing daaraan	202
4.7.1	Het wettigheidsbeginsel	204
4.7.2	De doelcriteria	210
4.7.3	De gedragscode	211
4.8	Voorbehouden bij en opzegging van de mensenrechtenverdragen	216
4.8.1	Voorbehouden	216
4.8.2	De voorbehouden bij de opschortingsbepalingen van Trinidad en Tobago respectievelijk Frankrijk	220
4.8.3	Opzegging	226
5	HET BELANG VAN DE STAATSEVEILIGHEID ALS GROND VOOR BEPERKING VAN VERPLICHTINGEN VOORTVLOEIEND UIT DE MENSENRECHTENVERDRAGEN	235
5.1	'National security' en 'public order' in de bijzondere beperkingsclausules: Rekbare begrippen	235
5.2	De travaux préparatoires: vooral aandacht voor 'public order'	236
5.3	Taalkundige en systematische interpretatie van 'national security'	241
5.4	Ontwikkelingen in de statenpraktijk met betrekking tot het concept van 'national security'	244
5.5	Jurisprudentie: IVBPR en AVRMR	250
5.6	Jurisprudentie: EVRM	256
5.6.1	Bescherming van staatsgeheimen en militaire geheimen	256
5.6.2	Geheime onderzoek door veiligheidsdiensten	259
5.6.3	Discipline en orde binnen het militair apparaat en ambtenaren-apparaat	265
5.6.3.1	Kwesties met betrekking tot militairen	265
5.6.3.2	Kwesties met betrekking tot andere ambtenaren	274
5.6.4	Bestrijding van separatistische, anti-democratische of terroristische organisaties	276
5.6.4.1	Politieke partijen	276
5.6.4.2	Andere organisaties	286
5.6.4.3	Personen die een bedreiging vormen voor de staatsveiligheid	293
5.6.5	Verbieden en bestraffen van uitingen waarin steun aan separatisme of terrorisme wordt uitgesproken	299
5.7	Ook een rol voor het concept 'national security' buiten de bijzondere beperkingsclausules om	307
5.7.1	Nationale veiligheid en de reikwijdte van de verdragsrechten	307
5.7.2	Nationale veiligheid en verdragsrechten zonder beperkingsclausule	311
5.7.2.1	Nationale veiligheid, detentieomstandigheden en strafmaat	312

5.7.2.2	Nationale veiligheid, redenen voor en rechterlijke controle op vrijheidsbeneming	314
5.7.2.3	Nationale veiligheid en het recht op een eerlijk proces	320
5.7.2.4	Nationale veiligheid en het verbod van terugwerkende kracht van strafwetgeving	332
5.8	Conclusies, aanvullende en afrondende opmerkingen	333
5.8.1	Nationale veiligheid = staatsveiligheid?	333
5.8.2	Bedreiging van de staatsveiligheid als bedreiging van de mensenrechten en mensenrechtenbescherming als onderdeel van de bescherming van de nationale veiligheid	334
5.8.3	Reikwijdte van het concept 'national security' als beperkingsgrond voor fundamentele rechten	336
5.8.4	Verhouding van de beperkingsgrond 'national security' tot de overige aan de openbare orde gerelateerde beperkingsgronden	340
5.8.5	Consequenties van toepasselijkheid van de beperkingsgrond 'national security' voor de intensiteit van de toetsing door de internationale toezichthoudende organen	344
5.8.6	Nationale veiligheid, uitingsvrijheid en het criterium 'aanzetten tot geweld'	347
5.8.7	Ten slotte	349
DEEL III	HET BELANG VAN DE STAATSVEILIGHEID ALS GROND VOOR OPSCHORTING VAN VERPLICHTINGEN VOORTVLOEIEND UIT DE MENSENRECHTENVERDRAGEN	353
6	GESCHIEDENIS EN KARAKTER VAN DE OPSCHORTINGSMOGELIJKHEID	355
6.1	Opschorting van mensenrechtenbescherming: terminologie	355
6.2	Tekst en kenmerken van de opschortingsbepalingen in de mensenrechtenverdragen	358
6.3	Ontstaan en totstandkoming van de opschortingsbepalingen: een beknopte schets	364
6.3.1	Artikel 4 IVBPR	364
6.3.2	Artikel 15 EVRM	369
6.3.3	Redenen voor de opname van opschortingsbepalingen in de mensenrechtenverdragen	373
6.4	Het verschil tussen opschorting van mensenrechten en beperking van mensenrechten	376
6.4.1	Staatsveiligheid als beperkingsgrond en staatsveiligheid als opschortingsgrond: een vooronderstelling	376
6.4.2	Overige verschillen tussen opschorting en beperking van mensenrechten	379
7	VOORWAARDEN VOOR TOEPASSING VAN DE OPSCHORTINGSMOGELIJKHEID	381
7.1	Het bestaan van 'a public emergency threatening the life of the nation': het bedreigingscriterium	381
7.1.1	Verschillen in de formulering van het bedreigingscriterium	382

7.1.2	De betekenis van de frase 'the life of the nation': een relatie met het functioneren van democratische structuren en instituties?	383
7.1.3	Typen van situaties die als een 'bedreiging' aangemerkt kunnen worden	387
7.1.4	Het bedreigingscriterium in de Straatsburgse jurisprudentie	389
7.1.4.1	De zaak Lawless/Ireland	390
7.1.4.2	De statenklachtprocedure tegen Griekenland naar aanleiding van de staatsgreep in april 1967	398
7.1.4.3	De zaak Ireland/United Kingdom	402
7.1.4.4	De zaak Brannigan and McBride/United Kingdom	405
7.1.4.5	De zaak Aksoy/Turkey en daaropvolgende Turkse zaken	413
7.1.4.6	De zaak Marshall/United Kingdom: nog steeds een noodtoestand in Noord-Ierland	415
7.1.4.7	Conclusies: een ruime margin of appreciation met als gevolg onduidelijkheid over de exacte inhoud van het bedreigingscriterium	418
7.1.5	Het bedreigingscriterium in de jurisprudentie van het VN-Mensenrechtencomité	424
7.1.5.1	Introductie	424
7.1.5.2	Beoordelingsbenadering en bewijslast	425
7.1.5.3	Beoordeling in abstracto	429
7.1.5.4	Tijdelijkheid van de uitgeroepen noodtoestand	431
7.1.5.5	Conclusies en afrondende opmerkingen	432
7.2	Officiële afkondiging van de noodtoestand	436
7.2.1	Doel	436
7.2.2	Totstandkomingsgeschiedenis	437
7.2.3	Internationale controle	438
7.2.4	EVRM	440
7.2.5	Welk staatsorgaan is bevoegd tot officiële afkondiging van een noodtoestand?	442
7.2.6	Concluderende opmerkingen	446
8	BEGRENZING VAN DE OPSCHORTINGSMOGELIJKHEID	449
8.1	De niet-opschortbare (<i>notstandsfeste</i>) rechten	449
8.1.1	Concept en karakter van de <i>notstandsfeste</i> rechten	449
8.1.2	Overzicht van de <i>notstandsfeste</i> rechten	451
8.1.3	Het recht op leven; verbod op tenuitvoerlegging doodstraf	458
8.1.3.1	Introductie, algemene aspecten en positieve verplichtingen	458
8.1.3.2	Doodstraf	463
8.1.3.3	Excessief geweldgebruik door politie of veiligheidstroepen en willekeurige of buitengerechtelijke executies	470
8.1.3.4	Onvrijwillige verdwijningen	478
8.1.3.5	Verplichting tot onderzoek op nationaal niveau	481
8.1.3.6	Dood als gevolg van handelingen in het kader van een (binnenlands) gewapend conflict of 'lawful acts of war'	485
8.1.3.7	Enkele slotopmerkingen	489

8.1.4	Het verbod van foltering en onmenselijke of vernederende behandeling	491
8.1.4.1	Bevestiging van het niet-opschortbare karakter van het folterverbod	491
8.1.4.2	De inhoud en reikwijdte van het folterverbod: enkele algemene aspecten	494
8.1.4.3	Bestrafing	500
8.1.4.4	Detentieomstandigheden en ondervragingstechnieken	505
8.1.4.5	Asiel, uitzetting, uitlevering en het verbod van <i>refoulement</i>	512
8.1.4.6	Korte slotopmerking	520
8.1.5	De vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst	521
8.1.5.1	De toegevoegde waarde van de niet-opschortbaarheid	521
8.1.5.2	Staatsveiligheidskwesties en de vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst	525
8.2	Afgeleid en impliciet <i>notstandsfeste</i> rechten of verdragsverplichtingen	528
8.2.1	Niet-opschortbaarheid voortvloeiend uit het essentiële belang voor of de nauwe samenhang met de bescherming van expliciet <i>notstandsfeste</i> rechten	528
8.2.2	Niet-opschortbaarheid voortvloeiend uit de constitutionele systematiek of interne structuur van de mensenrechtenverdragen	536
8.2.3	Niet-opschortbaarheid voortvloeiend uit de normen van <i>ius cogens</i> of humanitair recht	540
8.3	Belangrijkste ontwikkelingen rondom de <i>notstandsfeste</i> rechten: enkele conclusies	550
8.4	Noodzaak en proportionaliteit van de maatregelen	555
8.4.1	Introductie	555
8.4.2	Noodzaak van de opschorting: verhouding tot het bedreigingscriterium en consequenties daarvan voor de toetsingsintensiteit	556
8.4.3	Proportionaliteit en duur van de opschortende maatregelen	561
8.4.3.1	Proportionaliteit: toetsingskader	561
8.4.3.2	Proportionaliteit: administratieve detentie, voorgeleiding en rechterlijke controle	563
8.4.3.3	Proportionaliteit: inbreuken op een eerlijke procesgang	566
8.4.3.4	Proportionaliteit: opschorting van politieke rechten	569
8.4.3.5	Duur	570
8.4.3.6	Belang van nationaal toezicht door wetgever en rechter	572
8.4.4	Conclusies	576
8.5	Het non-discriminatiebeginsel	578
8.5.1	Introductie en achtergrond	578
8.5.2	Jurisprudentie	582
8.5.3	Conclusies	589
8.6	Geen strijd met andere verplichtingen die voortvloeien uit het internationale recht	591
8.6.1	Introductie; de betekenis van 'andere verplichtingen die voortvloeien uit het internationale recht'	591
8.6.2	Jurisprudentie	595

8.6.2.1	EVRM	595
8.6.2.2	IVBPR	597
8.6.3	Karakter en reikwijdte van de andere internationale verplichtingen: enkele conclusies en aanvullende opmerkingen	599
9	INTERNATIONALE NOTIFICATIE VAN GEBRUIKMAKING VAN DE OPSCHORTINGS-MOGELIJKHEID EN DE RELATIE DAARVAN TOT HET INTERNATIONALE TOEZICHT	607
9.1	De notificatieprocedure	607
9.1.1	Redenen voor en karakter van de notificatieprocedure	607
9.1.2	Eisen aan de vorm, inhoud en tijdigheid van de opschortings-notificatie	610
9.1.2.1	De vorm	610
9.1.2.2	De inhoud	610
9.1.2.3	De tijdigheid	615
9.1.3	Gevolgen van het niet of niet op tijd voldoen aan de notificatieverplichting	618
9.2	Het verband tussen notificatie en internationaal toezicht	626
9.2.1	Een vertragsfactor in het internationale toezicht	626
9.2.2	Voorgestelde oplossingen	627
9.2.2.1	Een actiever rol voor de Secretaris-Generaal als depositaris	627
9.2.2.2	Versnelde of tussentijdse statenrapportages ex artikel 40 IVBPR	630
9.2.2.3	Advies voorafgaand aan een opschortingsnotificatie	635
9.2.3	Gebrekkige mogelijkheden tot <i>fact finding</i> bij de verdragsorganen	638
9.3	De notificatiepraktijk: enkele algemene opmerkingen en enkele staten nader beschouwd	641
9.2.1	Enkele algemene opmerkingen over de notificatiepraktijk	641
9.2.1.1	EVRM	641
9.2.1.2	IVBPR	644
9.2.2	Verenigd Koninkrijk: de koloniën, de Noord-Ierse kwestie en de vrees voor Islamistisch terrorisme	648
9.2.2.1	De eerste EVRM-jaren: onrust in de koloniën	648
9.2.2.2	1957-2001: de Noord-Ierse crisis	649
9.2.2.3	De dreiging van Islamistisch terrorisme	657
9.2.2.4	Afronding en vooruitblik: een EHRM-oordeel over de meest recente Britse opschorting?	664
9.3.3	Turkije: militaire staatsgrepen en de Koerdische kwestie	669
9.4	De noodzaak van aanvullende toezichtmechanismen	672
9.5	Enkele conclusies	680
DEEL IV	AFRONDING	683
10	SAMENVATTENDE SLOTBESCHOUWING: VERENIGBAARHEID, BALANS EN PERSPECTIEF	685
10.1	Probleemstelling en karakter van dit hoofdstuk	685
10.2	Ontwikkeling van gedachtegoed en regelgeving op het terrein van mensenrechten en staatsveiligheid	686

10.3	Uitgangspunten bij beperking en opschorting van mensenrechtenbescherming met het oog op de staatsveiligheid	690
10.3.1	Enkele uitgangspunten vanuit historisch en rechtstheoretisch perspectief	690
10.3.2	Enkele uitgangspunten vanuit algemeen volkenrechtelijk perspectief	691
10.3.3	De relatie met algemene regels en concepten inzake het karakter en de begrenzing van de verplichtingen onder de mensenrechtenverdragen	693
10.4	De ontwikkelde mensenrechtennormen met betrekking tot het overheidsoptreden ter bescherming van de staatsveiligheid	696
10.4.1	Beperking van mensenrechtenbescherming met het oog op de staatsveiligheid	696
10.4.2	Opschorting van mensenrechtenbescherming met het oog op de staatsveiligheid: de belangrijkste ontwikkelingen	699
10.4.2.1	De invulling van het bedreigingscriterium	700
10.4.2.2	Versterking en uitbreiding van de hoeveelheid <i>notstandsfeste</i> rechten	702
10.4.2.3	Een centrale rol voor de proportionaliteitstoets	703
10.4.2.4	De tijdelijkheid van grondrechtenopschortende noodmaatregelen	705
10.4.2.5	Internationale notificatie constitutief voor beroep op de opschortingsmogelijkheid	706
10.5	Relevantie van de ontwikkelde mensenrechtennormen in de hedendaagse 'strijd tegen het terrorisme'	706
10.6	Het toezicht op de naleving van de mensenrechtennormen met betrekking tot het overheidsoptreden ter bescherming van de staatsveiligheid: problemen en mogelijkheden tot verbetering	711
10.6.1	Toetsingsintensiteit	711
10.6.2	Institutionele verbeteringen	714
10.7	Slotopmerking	717
	SUMMARY	721
	LIJST VAN GERAADPLEEGDE EN VERKORT AANGEHAALDE LITERATUUR	751
	JURISPRUDENTIEREGISTER	789
	TREFWOORDENREGISTER	801
	CURRICULUM VITAE	807